

ס' א

סעיף א'

גמרא – "א"ר תנחום א"ר חנילאי: **כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה**. בלא שמחה, דכתיב: ושמחת אתה וביתך. בלא ברכה, דכתיב: להניח ברכה אל ביתך. בלא טובה, דכתיב: לא טוב היות האדם לבדו. במערבא אמרי: **בלא תורה, בלא חומה**. בלא תורה, דכתיב: האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני. בלא חומה, דכתיב נקבה תסובב גבר. רבא בר עולא אמר: בלא שלום, דכתיב: וידעת כי שלום אהלך ופקדת נווך ולא תחטא". (יבמות סב:)

גמרא – "א"ר אלעזר: **כל אדם שאין לו אשה אינו אדם**, שנאמר: זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם". (יבמות סג.)

גמרא – "תניא רבי אליעזר אומר: **כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים**, שנאמר: שופך דם האדם באדם דמו ישפך, וכתיב בתריה: ואתם פרו ורבו.

רבי יעקב אומר: **כאילו ממעט הדמות**, שנאמר: כי בצלם אלוקים עשה את האדם, וכתיב בתריה ואתם פרו ורבו. בן עזאי אומר: **כאילו שופך דמים וממעט הדמות**, שנאמר: ואתם פרו ורבו. אמרו לו לכן עזאי: יש נאה דורש ונאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש, ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים! אמר להן בן עזאי: ומה אעשה ונפשי חשקה בתורה, אפשר לעולם שיתקיים ע"י אחרים... ת"ר: ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, מלמד שאין השכינה שורה על פחות אלפים ושתי רבבות מישראל. הרי שהיו ישראל שני אלפים ושתי רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפריה ורביה, לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל! אבא חנן אמר משום רבי אליעזר: **חייב מיתה**, שנאמר ובנים לא היו להם. הא היו להם בנים, לא מתו. אחרים אומרים: **גורם לשכינה שתסתלק מישראל**, שנאמר: להיות לך לאלוקים ולזרעך אחרוך. בזמן שזרעך אחרוך שכינה שורה, אין זרעך אחרוך על מי שורה? על העצים ועל האבנים". (יבמות סג: -סד.)

המב"ם – אם לא קיים פריה ורביה חייב לבעול בכל עונה עד שיהיו לו בנים, כי זו מצות עשה. **וכתב המגיד משנה**, שאפילו אם אשתו מחלה על זה אע"פ שאין מצות עונה, ג"כ חייב לבעול בכל עונה.

שו"ע – פסק כגמרא, שחייב אדם לישא אשה כדי לפרות ולרבות, וכל מי שאינו עוסק בפריה ורביה נקרא שופך דמים וגורם לשכינה שתסתלק מישראל. **המ"א** – כגמרא, שכל מי שאין לו אשה שרוי בלא ברכה, בלא תורה ולא נקרא אדם, וכיון שנשא אשה עוונותיו מפקקים. **בית שמואל** – **הרמב"ם כתב** שחייב לבעול בכל עונה עד שיהיה לו בנים אפילו אם מחלה והסכימה שלא יבעל. משמע שאחר שקיים פו"ר הרשות בידה למחול על עונתה.

הב"ש תמה מנין לרמב"ם דין זה, הרי גם אם קיים פו"ר עדין חייב לקיים "לערב אל תנח ידך"? **הפתי"ש תרץ בשם החיד"א**, שאם קיים פו"ר והיא מחלה לו על עונתה, אינו חייב לבעול בכל עונה, אלא מספיק לעתים רחוקות.

סעיף ב'

גמרא – "...ת"ש: דאמר רבי יוחנן משום רבי מאיר: אין מוכרים ס"ת אלא ללמוד תורה ולישא אשה... אשה נמי: לא תהו בראה לשבת יצרה..." (מגלה כז.) **שו"ע** – פסק כגמרא.

האם מוכרים ספר תורה בשביל להשיא יתומים?

חלקת מחוקק – באו"ח כתב השו"ע (סי' קנג סעי' ו) ע"פ ריב"ש שמותר למכור ס"ת להספקת תלמידים **ולהשיא יתומים**, ולכן דוקא יתום שרוצה לקיים פו"ר מוכרים עבורו ס"ת, אבל בשביל יתומה לא.

בית שמואל – **חלק על החלקת מחוקק**, וכתב שאשה גם חייבת לקיים "לא תהו בראה לשבת יצרה" (כתוספות בגטין מא), ולכן מוכרים ס"ת גם בשביל יתומה וגם למי שקיים כבר פו"ר, וכ"כ **המגן אברהם**, **המ"ב (שם) ורוב האחרונים**.

סעיף ג'

משנה – "בן שמונה עשרה לחופה". (אבות פ"ה משנה כא)

המב"ם – האיש מתחייב בפריה ורביה מגיל 17. **והסביר המגיד משנה** שהכוונה כשהסתיימה שנת ה-17 והוא נכנס לשנתו ה-18.

גמרא – "ת"ר: ...המדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן, עליו הכתוב אומר: וידעת כי שלום אהלך..." (יבמות סב:). **גמרא** – "...רב הונא לטעמיה, דאמר בן עשרים שנה ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה. בעבירה סלקא דעתך? אלא אימא כל ימיו בהרהור עבירה. אמר רבא וכן תנא דבי רבי ישמעאל: עד כ' שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה, כיון שהגיע כ' ולא נשא אומר תיפח עצמותיו.

אמר רב חסדא: אנה עדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר (16). ואי הוה נסיבנא בארביסר (14), הוה אמינא לשטן: גירא בעיניך" (קדושין כט:).

האם קטן פחות מגיל 13 יכול להתחתן?

גמרא – "אמר רב יהודה אמר רב: המשיא אשה לבנו קטן... עליו הכתוב אומר: למען ספות הרווה את הצמאה. מיתבי: ...המשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא? סמוך לפרקן שאני". (סנהדרין עו:)

המב"ם **ע"פ הטור**, **בית יוסף** ו**החלקת מחנה** – קודם גיל 13 לא ישא ובעילתו נחשבת כבעילת זנות, ולמד זאת מהגמרא ביבמות קיב: שקטן לא תקנו לו חכמים נישואין ואם נשא אשה ומת בלא בנים אשתו פטורה מחליצה ויבום. ומה שכתוב שאדם צריך להשיא את בנו סמוך לפרקם **הכוונה בן י"ג שנים שלמות כשנכנס לשנתו ה-14**, כמו שרב חסדא אמר שהיה מתחתן בתחילת שנתו ה-14, מיד אחרי שנעשה בר מצוה.

הש"ג, **תוספות**, **רא"ש**, **המב"ם** **ע"פ הדרכי משה** – אע"ג שחכמים לא תקנו נישואין לקטן, מ"מ אין זו בעילת זנות כי בקדושין היא אצלו, וכן אין איסור בזה, ואף יש מצוה להשיאו קטן. [ואע"פ שפטורה מחליצה ויבום כתובתה קיימת].

הכוונה היא שמצוה להשיאו החל מ שנה או חצי שנה קודם גיל 13, שאז הוא סמוך לפרקו.

הנסת יחזקאל – אם אביו משיאו קטן והוא תופס מטלטלים לכתובה אז זה מצוה, אבל אם הוא עצמו נושא אשה הרי זה זנות כי אינו יכול לכתוב כתובה שאין מעשה קטן כלום. לפי זה אין מחלוקת כלל בין רמב"ם והטור לרש"י ותוספות, שמצוה על אביו להשיאו קטן אפילו קודם גיל 13, אבל אם נושא לבד אז בעילתו זנות כי לא יכול לכתוב כתובה.

פת"ש בשם שער גפתי – **דחה את דברי הכנסת יחזקאל**, כי מקרה זה דומה לנשואי חרש וחרשת חכמים לא תקנו להם כתובה, וה"ה בקטן שלא תקנו לו כתובה כלל וממילא מטעם זה לא תהיה בעילתו זנות, אלא לרמב"ם ולטור מפני שהוא קטן.

לימוד קודם נישואין

גמרא – "ת"ר: ללמוד תורה ולישא אשה ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה. ואם אי אפשר לו בלא אשה ישא אשה ואח"כ ילמד תורה. אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה נושא אשה ואח"כ ילמד תורה. רבי יוחנן אמר: רחיים בצווארו ויעסוק בתורה? ולא פליגי הא לן והא להו". (קדושין כט:)

רא"ש – כולם מודים שאם אינו יכול ללמוד אם ישא אשה, ילמד ואח"כ ישא אשה. **אלא שכתב הרא"ש שצריך לתת ללימוד זה קצבה** כי לא יתכן שיתבטל מפריה ורביה כל ימיו, כי זה מצינו רק בן עזאי (כדלקמן).

המב"ם – אם עוסק בתורה וטרוד בה ומתיירא לישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויתבטל מהתורה מותר להתאחר, כי העוסק במצוה פטור מהמצוה וכ"ש כשעוסק בתלמוד תורה. ויכול להתאחר כל עוד שיצרו לא מתגבר עליו.

הבית יוסף הקשה מדוע לא כתב הרמב"ם גם הפוך שאם אינו יכול בלא לשאת אשה ישא אשה תחלה? **ותרץ**, שבסוף דבריו כתב הרמב"ם שאם היה יצור מתגבר עליו חייב לישא אשה, וזו כוונתו.

הלכה

ש"ע

1. פסק את המשנה באבות, שמצוה על כל אדם לשאת אשה בגיל 18. ואע"פ שבכל המצוות אדם חייב מגיל 13, **כתבו החלקת מחנה והבית שמואל** שמצוה זו קבלו חז"ל שצריך לקיים מגיל 18, כי צריך ללמוד קודם שישא אשה והתחלת הלמוד הוא מגיל 15.
2. כגמרא בסנהדרין שהמקדים סמוך לפרקן בגיל 13 (היינו לאחר 13 שנים שלמות) מצוה מן המובחר.
3. **פתח: תשובה בשם צוואת רבי יהודה החסיד** – בדורות אלו נחלשו הטבעים והשתנו הדורות ואין צריך להיזהר להקדים ולישא מגיל 13.
4. כרמב"ם, שקודם גיל 13 לא ישא ובעילתו נחשבת כזנות.
5. כגמרא, שבשום ענין לא יעבור את גיל עשרים בלא אשה.
6. כרא"ש, שאם עבר גיל 20 ואינו רוצה לישא, אז ב"ד כופים אותו לקיים פו"ר.
7. כרמב"ם, שאם עוסק בתורה וטרוד בה, יכול להתאחר כי אחרת יתעסק בפרנסתו ויתבטל מתורה. ומותר כל עוד שאין יצרו מתגבר עליו. ואם יצרו מתגבר עליו אסור לו להתאחר כלל.
8. **בית שמואל** – הרא"ש כתב שגם אם טרוד בתורה לא יתכן שיתבטל כל ימיו וצריך להיות לזה קצבה, אבל משמע מפסק הרמב"ם והשו"ע שאין לזה קצבה ויכול להתאחר כל עוד שטרוד בתורה (לכאורה כל ימיו) ואין יצרו מתגבר עליו.
9. **פרישה**, **ערוב השולחן ועוד** – דחו את דברי הב"ש כי מותר להתאחר ולא לדחות לגמרי.

כפיה על מצוות פריה ורביה בזמן הזה

המ"א – פסק ע"פ הריב"ש שבזמן הזה לא נהגו לכופ על גיל הנישואים ולא על מי שרוצה לשאת אשה עקרה או איילונית מכל סיבה שהיא ואפילו אם נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה לא כופים אותו לגרש אותה אע"פ שלא קיים פו"ר. אבל אם היא אסורה עליו, כופים.

חלקת מחנה – **לדעת הרא"ש** אכן לא כופים גם אם הוא רווק ולא רוצה לישא בגיל 20, **אבל לדעת הריב"ש** שממנו הוציא הרמ"א את דינו מדובר רק שלא כופים לגרש או שלא מוחים בידו אם נושא אשה איילונית, אבל לישב בלא אשה כלל כופים אותו.

והסיכמו החלקת מחוקק, הבית שמואל והט"ז לגבי אשה ששה עמה יי שנים ולא ילדה שמונעים אותו בכפיה שלא ישאנה. ואם רוצה לגרש אחר יי שנים בעל כרחו, מותר, ובזה לא גזר רבנו גרשום.
פתחי תשובה – מ"מ לא יתאחר אחר גיל 24.
למה לא כופים כיום? ג'ת. שמואל בשם אגודה – משחרב ביהמ"ק היה ראוי שלא נישא נשים כלל, הלכך אין כופים לישא ואפילו בארץ ישראל.

סעיף ד'

גמרא – "בן עזאי אומר: כאילו שופך דמים וממעט הדמות, שנאמר: ואתם פרו ורבו. אמרו לו לבן עזאי: יש נאה דורש ונאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש, ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים! אמר להן בן עזאי: ומה אעשה ונפשי חשקה בתורה, אפשר לעולם שיתקיים ע"י אחרים...". (יבמות סג):
המב"ם – כל זה כשיצרו לא מתגבר עליו, אבל אם יצרו מתגבר עליו חייב לישא אשה אפילו היו לו בנים שלא יבוא לידי הרהור.
 ריטב"א בשם תוספות – אין בדורות הללו מי שיכול להיות כבן עזאי.
שנ"ע – פסק את הגמרא וכרמב"ם שאם חשקה נפשו בתורה כבן עזאי ולא נשא אשה בגלל זה אין בידו עוון, והוא שלא יהא יצרו מתגבר עליו.
ערוך השולחן, ילקוט יוסף – מדרגה כזו לא מצויה כלל ובזמן הש"ס היה רק בן עזאי אחד ואין שני לו.

סעיף ה'

משנה – "לא יבטל אדם מפריה ורביה א"כ יש לו בנים. ב"ש אומרים: שני זכרים, וב"ה אומרים: זכר ונקבה, שנאמר: זכר ונקבה בראם". (יבמות סא):
גמרא – "איתמר: היו לו בנים ומתו: רב הונא אמר קיים פריה ורביה, רבי יוחנן אמר: לא קיים... לשבת יצרה בעינן, והא ליכא... מיתבי: מת אחד מהם או שנמצא אחד סריס לא קיים פריה ורביה? תיובתא דרב הונא תיובתא". (יבמות סב-סג):
המב"ם – פסק את הגמרא וה"ה שאם היתה בתו איילונית לא קיים פריה ורביה.
שנ"ע – פסק כמשנה וכבית הלל שאם יש לו זכר ונקבה קיים פו"ר, כאשר הבן אינו סריס והבת אינה איילונית.
חלקת מחוקק, ג'ת. שמואל – אם הבן נשא איילונית או הבת סריס או שלא נשאו כלל, קיים האב פו"ר **כי הם עצמם ראויים להוליד**.
פתחי תשובה בשם הר"ר יהונתן אייבשיץ – נשאר בצ"ע על החלקת מחוקק והבית שמואל, כי אם בתו נשאת לסריס בחיי אביה וודאי לא תוליד ותמות בלא זרע, וכיצד קיים פו"ר?! וכי תולים שיגרש אותה או שימות ותינשא לאחר?! [ואם בנו נשא איילונית, אולי מודה לח"מ וב"ש כי בידו לגרשה או לישא אחרת]
 ואם מתו, צריך לומר שדוקא אם מתו בחיי האב לא קיים פו"ר, אבל אם מת כשהם עדין לא נישאו קיים, כי אולי ישאו אח"כ.

סעיף ו'

גמרא – "איתמר: היו לו בנים ומתו: רב הונא אמר קיים פריה ורביה, רבי יוחנן אמר: לא קיים... לשבת יצרה בעינן, והא ליכא... מיתבי: בני בנים הרי הם כבנים (משמע שמדובר שמת בנו ובן בנו בא במקומו אבל אם לא היו לבנו שמת בנים אז לא קיים פריה ורביה)? כי תניא ההיא להשלים (שאם היה לו בן אחד ולו בת, קיים פריה ורביה ובנו השלים עבורו). מיתבי: מת אחד מהם או שנמצא אחד סריס לא קיים פריה ורביה? תיובתא דרב הונא תיובתא.
 בני בנים הרי הם כבנים: סבר אביי למימר, ברא לברא וברתא לברתא, [וכ"ש ברא לברתא], אבל ברתא לברא לא. א"ל רבא: לשבת יצרה בעינא, והא איכא. דכולי עלמא (אביי ורבא) תרי מחד לא (כך שהשני מת בלא ילדים)...". (יבמות סב-סג):
תוספות, רא"ש (וגם בשלטי גבורים), טור ע"פ גרסת הבית יוסף, נמוקי יוסף – למדו מדברי הגמרא שאם מתו ויש לבן בן או בת ולבת בן או בת ג"כ קיים מצות פריה ורביה. משמע שגם אם יש לבן בן ולבת בן או לבן בת ולבת בת, כלומר יש שני נכדים בנים או שתי נכדות בנות בלבד ג"כ קיים פריה ורביה כי אע"פ שאין שני זכרים או שתי נקבות חשובים כבן או בת (כי אין הלכה כב"ש), כאן מכח בן ובת באו.
כתב הדרכי משה שאפילו אם שני בנים או שתי בנות הבאים מכח זכר ונקבה פוטרם, מ"מ זכר ונקבה שבאו מכח שני בנים או שתי בנות לא פוטרם, כי אחרת תמיד יוצא י"ח בשני בנים או שתי בנות, כי א"א שלא יצאו מהם זכר ונקבה בעתיד.

המב"ם, טור ע"פ גרסת הפר"ש והב"ח, סמ"ג, סמ"ק – אם בנו ובתו מתו והניח הבן בן והבת בת או הבן בת והבת בן יצא י"ח פריה ורביה כי נשארו לו שני נכדים בן ובת מבנו ובתו, אבל שני נכדים בנים או שתי נכדות בנות לא.
תרומת הדשן ניסה ליישב את דברי הגמרא עם שיטת הרמב"ם, אבל כתב הב"ח שלרמב"ם היתה גרסה אחרת: "סבר אביי למימר ברא לברא וברתא לברתא, אבל ברא לברתא וברתא לברא לא. א"ל רבא: לשבת יצרה בעינן, והא איכא".
חלקת מחוקק הסתפק במקרה שהיו לו בן ובת ומת הבן והוליד בת או להיפך, האם מהני אף לשיטת הרמב"ם.

שנ"ע – פסק כמסקנת הגמרא וכרמב"ם, שאם נולדו לו זכר ונקבה ומתו והניחו בנים קיים פריה ורביה. וכל זה כשהיו בני הבנים זכר ונקבה ונולדו מזכר ונקבה אע"פ שהזכר בן בת והנקבה בת בנו, הואיל ומשני בניו הם באים קיים פו"ר. אבל אם היו לו בן ובת ומתו ואחד מהם השאיר זכר ונקבה עדין לא קיים את המצוה (ע"פ מסקנת הגמרא).

חלקת מחוקק, בית שמואל – אבל אם הבן והבת השאירו בן וכך יש לו שני נכדים לא קיים פו"ר ע"פ דעת הרמב"ם וסיעתו. אבל לתוספות וסיעתו מהני, ואפילו שתי נקבות וכנ"ל.

עוד מקרים שהובאו בבית שמואל:

1. היו לו שני בנים והניח האחד בן והשני בת, לא קיים פו"ר, כי בני בנים לא משלימים כשהדור השני לא היה ע"פ הדין.
2. אם הבן חי והבת מתה והשאירה בת, קיים פו"ר.
3. אם הבן קיים ולא הוליד עדין ומתה הבת והניחה בן לא קיים פו"ר. והחלקת מחוקק הסתפק בזה.

הניח בן או בת שלא יוכלו להוליד מסיבות אחרות

משנה – "מי שיש לו בן מכל מקום (הגמרא מסבירה שהכוונה בבן ממזר), פוטר אשת אביו מן היבום, ובנולכדבר...". (יבמות כב.)

גמרא – "מכל מקום לאתויי מאי? א"ר יהודה: לאתויי ממזר". (שם)

ירושלמי – "ובנו הוא לכל דבר אפילו לפריה ורביה".

היטב"א – כלומר, שיוצאים י"ח פריה ורביה אפילו בבן ממזר.

מהר"ל – כתב שאינו מבין מדוע מי שיש לו בן חרש או שוטה לא קיים פריה ורביה, הרי הוא יכול לשאת אשה ולהוליד בן חכם.

המ"א – פסק כריטב"א ומהרי"ל שאם היה הבן ממזר או חרש, שוטה וקטן [אגב שיטפיה כתב וקטן – פת"ש] קיים המצוה.

בית שמואל ע"פ ספר תוספתים – לא קיים פו"ר כשהוליד ממזר כי ממזר אינו חי. וכתב הב"ש שכל זה **כשלא ידוע** שהוא ממזר, אבל אם ידוע, קיים.

האם עיבור באמבטיה נחשב למצוות פריה ורביה

חלקת מחוקק, בית שמואל ועוד אחרונים – כאשר התעברה באמבטיה מזרע של בעלה, קיים האב פו"ר ונקרא בנו לכל דבר.

ט"ז ועוד – אע"פ שהוא בנו לכל דבר אינו יוצא בזה י"ח מצוות פריה ורביה כי לא עשה מעשה בקום ועשה.

שבט הלוי, אגרות משה ועוד – בהזרעה מלאכותית קיים פו"ר כי עושה מעשה של הוצאת הזרע בכוונה כדי שתלד אשתו (ואף הט"ז וסיעתו יודו בזה).

סעיף ז'

גמרא – "איתמר: היו לו בנים בהיותו עובד כוכבים ונתגייר: רבי יוחנן אמר קיים פריה ורביה, וריש לקיש אמר לא קיים. רבי יוחנן אמר קיים פריה

ורביה, דהא הווי ליה, וריש לקיש אמר לא קיים פריה ורביה גר שנתגייר כקטן שנולד דמי...

איתיביה רבי יוחנן לריש לקיש: בעת ההיא שלח בראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו כי שמע כי חלה חזקיהו (משמע שבנים

שנולדו בהיותו גוי נחשבים בנים)? א"ל: בהיותן עובדי כוכבים אית להו חייס (מתייחסים אחר אביהם), נתגיירו לית להו חייס.

אמר רב: הכל מודים בעבד (שהשתחרר הוא ובניו) שאין לו חייס, דכתיב שבו לכם פה עם החמור, עם הדומה לחמור". (יבמות סב.)

המב"ס, טור – מדובר שהוא התגייר וגם בניו, כי אם התגייר לא קיים פריה ורביה לכו"ע, כי בנים גויים לא עולים לו.

תוספות – אפילו התגייר הוא ובניו לא התגיירו אותו, ג"כ קיים פו"ר.

שו"ע – פסק כרבי יוחנן וכרמב"ם והטור, שאם היו לו בנים בהיותו גוי והתגיירו **כולם** קיים פו"ר, כי כולם מיוחסים אחריו כבר מקודם [ואם רק הוא

התגייר לא קיים]. וכרב, שאם היו לו בנים בהיותו עבד והשתחררו כולם לא קיים עד שיוליד אחר שישתחרר כי עבד אין לו ייחוס.

מהר"ל – חלק על השו"ע ופסק כתוספות.

חלקת מחוקק – מלשון הגמרא "ונתגייר" משמע קצת כתוספות שרק הוא התגייר.

סעיף ח'

משנה – "לא יבטל אדם מפריה ורביה אא"כ יש לו בנים".

גמרא – "הא יש לו בנים מפריה ורביה בטיל, מאשה לא בטיל. **מסייע ליה לרב נחמן אמר שמואל, דאמר אע"פ שיש לו לאדם כמה בנים אסור לו לעמוד**

בלא אשה, שנאמר לא טוב היות האדם לבדו.

ואיכא דאמרי: הא יש לו בנים בטיל מפריה ורביה ובטיל נמי מאשה. נימא תיהוי תיובתא דרב נחמן אמר שמואל? לא, אין לו בנים, נושא אשה בת בנים.

יש לו בנים נושא אשה דלאו בת בנים (אלא עקרה או זקנה). **נפק"מ למכור ס"ת בשביל בנים**". (יבמות סא:)

גמרא – "מתניתין דלא כרבי יהושע, דתנא: רבי יהושע אומר נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו, היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו, שנאמר

בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך... אמר רב מתנא: הלכה כרבי יהושע". (יבמות סב.)

מקור האיסור של רב נחמן בשם שמואל להיות בלא אשה: ה"ג. ע"ג. רד"ך – איסור דאורייתא ומוכרים בשביל זה ס"ת. **ה"ג. ע"ג. ה"ג. מג"ש. המב"ס** –

איסור דרבנן ומה שכתוב "לא טוב היות האדם לבדו" זה אסמכתא בעלמא. **המב"ן** – מסופק בזה.

החיוב לשאת אשה בת בנים כשיכול משום "לערבה אל תנח ידך": ה"ג. המב"ס. רא"ש – מדרבנן, אבל מהתורה אם יש לאדם בן ובת קיים פריה

ורביה. **המב"ן** – אין כופים על זה, כי משום ישוב דרך ארץ.

גרסת הר"ג – **ע"פ הגנת הרא"ש** – **יש ספרים שלא גורסים** שהמשנה לא כרבי יהושע. **משמע שהמשנה גם כשמואל וגם כרבי יהושע, שלעולם צריך לקחת אשה בת בנים כרבי יהושע אם הוא יכול**, אבל אם אינו יכול, אז אם אין לו בנים ימכור ס"ת ויקח אשה בת בנים ואם יש לו בנים אז לא ימכור ס"ת ויקח אשה שאינה בת בנים ואל יעמוד בלא אשה לפי רב נחמן בשם שמואל.

רא"ש ע"פ גרסתנו וכד. הכרעתו. רז"ה, ריטב"א, נמוק"י – המשנה איננה כרבי יהושע ונחלקה המשנה על רבי יהושע והלכה כמותו, שאפילו קיים פריה ורביה ימכור ס"ת לשאת אשה בת בנים **אם ראוי להוליד**. אבל אין כופים אותו לשאת אשה בת בנים, כי לא כופים על מצוה מדרבנן ואפילו אם יש לו בנים מפניה.

ואם נשא אשה והיתה עמו 10 שנים ולא ילדה, אם אין לו בנים חייב לגרשה ואם יש לו לא חייב לגרשה, כי דברי רבי יהושע הם לכתחילה. ואם מכיר את עצמו שכבר אינו ראוי להוליד אז נושא אשה שאינה בת בנים מפני החטא כדעת רב נחמן בשם שמואל, **ולא ימכור בשביל זה ס"ת. תרומת הדשן** – אם קיים מצות פריה ורביה ונתאלמן ורוצה לישא אשה וירא מקטטה ולכן רוצה לשאת אשה שאינה בת מריבה ואינה בת בנים, יפה אם יעשה כן כדי למנוע קטטה. וראיה לכך שמונעים מצות יבום ועושים חליצה משום חשש קטטה.

שו"ע – פסק כרב נחמן ע"פ גרסת הר"ף בגמרא וכלישנא בתרא, שאע"פ שקיים פו"ר אסור לו לעמוד בלא אשה וצריך שישא אשה שיכולה ללדת אם סיפק בידו אפילו יש לו כמה בנים. ואם אין סיפק בידו א"כ ימכור ספר תורה, אם אין לו בנים ימכור ס"ת וישא אשה בת בנים ואם יש לו בנים לא ימכור אלא ישא אשה שאינה בת בנים ולא ישאר בלא אשה.

והביא כ"א את דעת הרא"ש שהמשנה לא כרבי יהושע והלכה כמותו, שאפילו אם יש לו כמה בנים מוכר ס"ת כדי לשאת אשה בת בנים. **בית שמואל** – הלכה כדעת היש אומרים שכמותה סברו רוב הראשונים, שאפילו אם יש לו בנים ימכור ס"ת כדי לשאת אשה בת בנים.

המ"א

1. כנמוקי יוסף שאם מכיר בעצמו שאינו יכול ללדת ישא אשה שאינה בת בנים.
  2. כתרומת הדשן, שאם יש לו בנים הרבה ומתיירא שיהיו מריבות וקטטות, ישא אשה שאינה בת בנים.
- בית שמואל** – סיכם את המקרים לגבי מכירת ס"ת:
- א. אם לא קיים פו"ר מוכר ס"ת כדי לשאת אשה בת בנים לכו"ע כי זו מצוה מהתורה.
  - ב. אם קיים פו"ר ונושא אשה משום "לערב אל תנח ידך", הובאו בזה שתי דעות בשו"ע האם צריך למכור ס"ת או לא כאשר אין סיפק בידו.

האם מוכר ס"ת בשביל האיסור לא לעמוד בלא אשה?

חלקת מחוקק – ע"פ סתימת השו"ע, אם לא מצא אשה כלל בלא למכור ס"ת, צריך למכור ס"ת כדי לא לעמוד בלא אשה, כי הרהור עברה קשה מ"ל איהו תהו בראה לשבת יצרה". (זה כדעת הר"ף שסובר שאיסור עמידה בלא אשה הוא מדאורייתא)

בית שמואל – כאשר כבר לא יכול להוליד ונושא אשה בשביל למנוע הרהור עברה משום "לא טוב היות האדם לבדו", לריטב"א ולנמוקי יוסף אין מוכרים ס"ת בשביל זה והרמב"ן סובר שמוכרים ויחפש אשה בת בנים ואם לא מצא ישא אחת שאינה בת בנים, ולזה נוטה הח"מ **והכריע הב"ש להקל בזה** כי החומרא קולא היא לענין מכירת ס"ת.

סעיף ט'

גמרא – "רבה אמר: נושא אדם כמה נשים על אשתו. והוא דאית ליה למיזיינהי". (יבמות סה).

ריב"ש

1. אם רוצה לשאת אחרת ויכול לפרנסה, ברור שהראשונה לא יכולה לומר שיתן לה כתובתה או את המטלטלים שאחראים לכתובתה. ואם אינו יכול לפרנסה ורוצה לגרשה כדי לשאת אחרת שיכול לפרנסה והיא אינה רוצה להתגרש לא יכולה לתבוע כתובתה ומטלטלים לאחריות כתובתה אלא תקבל גט ואז תתבע. ואם תסרב לקבל גט אין מונעים אותו מלשאת אשה אחרת.
2. אם שהתה עמו 10 שנים ולא ילדה והוא רוצה לשאת אחרת, אם לא יכול לפרנסה והיא רוצה להתגרש, יוציא ויתן כתובה אם יש לו, ואם אין לו תהיה הכתובה לו כחובה.

משנה – "ארבעה אחים שהיו נשואים ד' נשים ומתו, אם רצה הגדול שבהם לייבם את כולן הרשות בידו".

גמרא – ושבקי ליה (מתירים לו לשאת ד' נשים, ובמה יפרנסם), והתניא: ... ודברו אליו, מלמד שמיאיים לו עצה הוגנת לו... ? לא צריכא דאפשר ליה. אי הכי, אפילו טובא נמי? עצה טובה קמ"ל, ד' אין, טפי לא, כי היכי דנמטיה עונה בחודש (כי עונת ת"ח היא בליל שבת וכך יהיה עם כל אחת פעם בחודש)". (יבמות מד).

נמוקי יוסף. בשם ריטב"א. בשם רבותנו – במקום שנהגו לשאת רק אשה אחת אינו רשאי לשאת אשה אחרת על אשתו, כי על דעת זה היא הסכימה להתחתן.

דרכי משה – כל זה במקום שאין שם חרם דרבנן גרשום אלא שנהגו לא לשאת עוד נשים, אבל במקום שהחרם נוהג אסור מטעם החרם אפילו אם אשתו הראשונה תסכים לכך.

שו"ע

1. פסק כרמא. וכגמרא, שעצה טובה שלא ישא יותר מארבע נשים כדי שיהיה עם כל אחת עונה אחת בחודש (כי עונת ת"ח היא בליל שבת).
חלקת מחוקק – הסתפק האם האיסור לשאת עוד נשים כשלא יכול לפרנסן הוא מצד האשה ולכן יכולה למחות על שאר, כסות ועונה שלה או שהאיסור הוא מצדו ואפילו אם תמחל לו בי"ד ימחו בידו. ומדברי הרמב"ם והריב"ש משמע שהכל תלוי ברצון הנשים ע"פ הפסוק בישעיהו ד': "והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמינו נאכל ושמלותינו נלבש, רק יקרא שמך עלינו אסוף חרפתנו", וכל דבר שבממון תנאו קיים, וכ"פ הבית שמואל שאם האשה מוחלת רשאי לשאת.
2. כנמוקי יוסף, שבמקום שנהגו שלא לישא אלא אשה אחת (אפילו בלא חרם דרבנו גרשום) אינו רשאי לישא אשה אחרת על אשתו.
חלקת מחוקק, **בית שמואל** – מכיון שזה כעין תנאי שעל דעתו הסכימה להתחתן. וברשות אשתו אם מוחלת מותר, אבל משום חרם דרבנו גרשום לא יכולה למחול (ע"פ הד"מ).

סעיפים יז-יא'

מדוע יש חרם דרבנו גרשום?

שו"ת הרשב"א – מפני הפריצים המתעללים בנשותיהם שלא כראוי.

מהר"ג – חשש קטטה בתוך ביתו ולא משום חשש איסור.

פת"ש בשם משכנות יעקב – א"א לתקן תקנות, גזרות וחרמות חדשות א"כ זה סייג לאיסור תורה וכאן יש סייג שמא ישא אחרתו מאביו.

בית שמואל – נפק"מ בזה שלפי הטעמים הראשונים ניתן להקל בדבר בספק או מחלוקת והמקל לא הפסיד, אבל לטעם שזה סייג לאיסור תורה יש להחמיר.

האם יכול לייבם כשהוא נשוי (כך שהיבמה תהיה אשה שניה)?

היטב"א – ביבמה לא גזר רבנו גרשום, כי התירו לו את האשה מהשמים.

מהר"ג בשם רבנו אביגדור, נמוקי יוסף, אור זרוע – נוהג גם בזה חרם דרבנו גרשום וכופים אותו לחלוץ.

האם יכול לשאת אשה שניה כששהה 10 שנים עם אשתו ולא ילדה או דיחוי מצוה אחר?

השב"א, היטב"א, מהר"ג, מהר"ם מפדואה – רבנו גרשום לא תיקן במקרים בהם חייב לגרש את אשתו, כגון ששהה עמה 10 שנים ולא ילדה, כי במקום

דיחוי מצוה לא גזר רבנו גרשום (הרשב"א לשיטתו שהטעם הוא רק משום הפריצים). **מהר"ג מינצ, אור זרוע** – הסכימו לאסור.

הדין כשאשתו המירה דתה: תרומת הדשן – מי שאשתו המירה דת נוהגים באוסטריה לגרשה כשירצה לשאת אחרת ומזכה לה גט ע"י אחר, כי זה זכות

לה שתזנה כשהיא פנויה ולא כאשת איש, אבל בריוס מתירים לו לשאת אשה אחרת, כי בזה לא תיקן רבנו גרשום.

הלכה על מי חל חרם דרבנו גרשום

שו"ע – פסק ע"פ הריטב"א שרבנו גרשום החרים על הנושא אשה על אשתו, אבל ביבמה לא החרים ורשאי ליבם אע"ג שיש לו אשה וכן בארוסה.

המ"א

1. כרשב"א, מרדכי ומהר"ם, שה"ה בכל מקום שיש דיחוי מצוה כגון ששהה עם אשתו יי שנים ולא ילדה.
2. הביא כ"י את נמוקי יוסף ואור זרוע שהחרם חל אפילו במקום מצוה ואפילו במקום יבום ולכן חייב לחלוץ. ולכן אפילו אם שהה יי שנים ולא ילדה חייב לגרש קודם שישא אחרת אע"פ שיש דיחוי מצוה.
3. פסק ע"פ הרשב"א, שאם נשתטת (יצאה מדעתה) או שמן הדין לגרשה ואינה רוצה לקבל גט ממנו יש להקל ולהתיר לו לשאת אחרת וכ"ש אם היא ארוסה ואינה רוצה להינשא או לקבל ממנו גט (כי כל התקנה היא רק בגלל הפריצים ובזה לא גזר ר"ג).
ב"ח, חלקת מחוקק – כתב שנהגו שלא להתיר לשאת אשה שניה בלא מאה רבנים (ולא כרמ"א וכדבריו בדרכי משה) גם אם נשתטת, כי עלולה להיגרם קטטה בין שתי הנשים.
בית שמואל – הוסיף, שגם לאחר התר מאה רבנים, כשתרפא חייב לגרשה מיד כדי שלא יהיו לו שתי נשים (לדעתו, כי בטלה סיבת ההתר).
ב"ח – הוסיף שצריך להשליש סך הכתובה והנדוניה בידי בית הדין, וכן שיתן גט ביד שליח עד שתשתפה. וחייב ליחד לה בית בפני עצמה וישמור אותה ממנהג הפקר ויתן לה מזונות.

הדין בארוסה

מהר"ג, מהר"ם מפדואה – רבנו גרשום לא גזר בארוסה.

מהר"ג – גם בארוסה יש להחמיר.

זרבי משה – המקל בארוסה לא הפסיד, כי הולכים להקל בתקנה בעלמא.

שו"ע – כמהר"י"ק, שגם בארוסה לא החמיר. **והסביר החלקת מחוקק**, אם אינו רוצה לכנוס את ארוסתו אין כופים אותו, כי רוצה לגרש אותה ולכן יכול כבר לשאת אחרת. אבל אם אינו רוצה לגרש כופים אותו לכנוס או לגרש שלא תישאר רק ארוסה.

המ"א – בארוסה מותר לשאת נוספת אם אינו מתכוון לכנוס אלא לפטור.

פרוש הבית שמואל – לכאורה משמע שכל עוד שהיא ארוסה ולא רוצה לכנוס מותר לו מיד לשאת אחרת ולא משנה מה כוונתו, **אבל אין זו כוונת מהרי"ק, ולכן הסביר ופסק הב"ש ופסק שלא כופים אותו לכנוס כי רוצה לגרש, אבל אם לא רוצה לגרש כופים אותו לכנוס או לגרש.**

לפי דבריו הרמ"א מפרש את השו"ע שהוא בא לשלול כפית נישואין על הארוס, שכמו שלא תיקן כלום ביבמה כך לא תיקן בארוסה.

פרוש הבית מאיר ותת"ס – כוונת הרמ"א שלא חייב לכנוס אלא יכול לגרש בע"כ ואין חדר"ג לגבי גירושין בע"כ. אבל אסור לו לישא אחרת אא"כ אינה רוצה להינשא או לקבל גט.

פרוש הבאר היטב בשם השבות יעקב והחכם צבי – כוונת הרמ"א שדוקא אם דעתו לפטור לא חל חדר"ג, אבל אם דעתו לכנוס אותה לבסוף, כל העומד לכנוס ככנוסה דמי ומיד חל עליו חרם דרבנו גרשום אף כשהיא עדין ארוסה, אא"כ היא מורדת ואז יש לו התר מורדת.

חכם צבי – חלק על השו"ע והרמ"א ופסק שבארוסה ג"כ החרים רבנו גרשום.

שבות יעקב, חני אדם – פסקו כמהרי"ק וכשו"ע.

היכן חל חרם דרבנו גרשום?

השב"א – מ"מ התקנה לא פשטה בכל המקומות ולא בגבולות פרובינציה הסמוכים לצרפת.

מהר"י מיינץ – מן הסתם בכל מקום נוהג מנהג זה אא"כ ידוע לנו שבאותו מקום לא נוהג.

שו"ע – פסק כרשב"א, שלא פשטה תקנתו בכל הארצות, ובכל מקרה החרים עד סוף האלף החמישי.

המ"א – פסק כמהרי"י מיינץ שמן הסתם החרם נוהג בכל מקום אא"כ ידוע לנו שבאותו מקום לא נוהג.

יביע אומר – בארצות ספרד רבות לא התקבלה התקנה אלא רק בארצות אשכנז.

עד מתי חל חרם דרבנו גרשום?

השב"א, מהר"ק – חרם דרבנו גרשום הוא עד סוף האלף החמישי.

רא"ש – טוב לעשות תקנות בחרמות ונידויים על מי שישא אשה על אשתו.

בית יוסף – כיום לא כופים על חרם דרבנו גרשום ע"פ מהרי"ק שהגזרה נגמרה בסוף האלף החמישי.

דרכי משה – אין נוהגים כמו הב"י וכופים להוציא אחת אם נשא שתי נשים. אבל מ"מ נראה שהגזרה נגמרה בסוף האלף החמישי וכיום נוהגים זאת

מדין מנהג שנהגו להחמיר שאי אפשר להתיר אותו.

פת"ש בשם משכנות יעקב – מכיון שלשיטתו החרם הוא **סייג לאיסור תורה אז החרם חל עולמית**. וכן כמה ראשונים שהיו בתחילת האלף הששי ולא הזכירו את הקולא.

שו"ע – פסק כרשב"א ומהרי"ק שהחרם נגמר בסוף האלף החמישי, אבל טוב לעשות חרמות ונידויים על מי שישא אשה על אשתו.

המ"א

1. מ"מ בכל מדינות אשכנז התקנה והמנהג במקומו עומד ואין נושאים שתי נשים וכופים בחרמות ונידויים לגרש אחת מהן (אבל לא מדין החרם של רבנו גרשום כי הוא נגמר).

מהרש"ל, חלקת מחוקק, בית שמואל – צריך לגרש את השניה, אא"כ הראשונה מקבלת גט ברצון.

2. הביא כ"י"א את הבית יוסף, שכיום לא כופים לגרש מי שעבר על חרם דרבנו גרשום כי נגמר האלף החמישי. ואין נוהגים כן.

3. כתרומת הדשן, **שמי שהמירה אשתו** דתה מזכה לה גט ע"י אחר ונושא אחרת, וכן נוהגים. ובמקום שאין מנהג אין להחמיר ומותר לישא אחרת בלא גרושי הראשונה.

האם נוהג כיום התר מאה רבנים

גל"ג – חרם זה יותר רק ע"י מאה אנשים משלוש קהילות ומשלוש ארצות ועד שימצאו טעם מבורר להתיר.

דרכי משה – בזמן הזה לא צריך מאה רבנים כי החרם נגמר בסוף האלף החמישי וזה מנהג שנהגו להחמיר.

ב"ח, חלקת מחוקק, בית שמואל – המנהג להמשיך את התקנה במתכונתה הקודמת ולהצריך מאה רבנים כדי להתיר אפילו אם נשתטית.

האם כשאסורה עליו גם צריך התר מאה רבנים

פת"ש בשם תמדת שלמה – אם זינתה והיא אסורה עליו אז אינו בכלל נושא שתי נשים שהרי היא זונה. ואפילו אינו רשאי להחמיר בכך.

תת"ס – גם במקרה זה צריך מאה רבנים. והביא מקרה בו כהן נשא גרושה והיא ברוחה והבעל עומד בעיגונו. וכתב שלזכות לה גט ע"י אחר אין זו זכות, כי אם תרצה תבוא ותקבל גיטה, ולתת לה בע"כ א"א כי איננה פה, ומה שנשאר זה להתיר לשאת אשה שניה ובשביל צריך התר מאה רבנים והשלשת גט.

מי ראויים לשמש כמאה רבנים לענין זה?

1. לא מדובר ממש במאה רבנים שיושבים על כסא רבנות, כי א"א שיהיו מאה רבנים בג' קהילות, אלא מדובר שאנשים שראויים להוראה הראויים לסדר קידושין, אבל לא בחורים אפילו גדולים וטובים. וגם לא צריך שכולם יבררו את המקרה אלא שיציעו הענין לפני גדול אחד ושאר הרבנים יסכימו עם טעמו.
2. בכלבו כתוב שצריך ג' מלכויות שונות. אמנם אם נכנסו שלשתן תחת מלכות אחת ג"כ מותר כי דעות אנשי המדינה זה העיקר ורוב אנשי המדינה נמשכים אחר רבני המדינה.
3. לכאורה משמע שהרב שהתיר לשאת אשה שניה צריך להתייעץ עם 99 רבנים מג' קהילות, כלומר 33 מכל אחת, אך לא נהגו לדקדק בזה

סעיף יג'

משנה – האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה. רבי יוחנן בן ברוקא אומר: על שניהם הוא אומר ויברך אתם אלוקים, ויאמר להם אלוקים פרו ורבו...".

גמרא – "מאי הוה עלה (כמו מי ההלכה)? ת"ש: דאמר ר' אחא בר ביזנא אמר ר' אבהו אמר ר' אסי: עובדא הוה קמיה דרבי יוחנן בכנישתא דקיסרי ואמר יוציא ויתן כתובה. ואי ס"ד לא מפקדה, כתובה מאי עבדתה?! דלמא בבאה מחמת טענה, כי ההיא דאתאי לקמיה דר' אמי. אמרה ליה: הב לי כתובה. אמר לה: זיל, לא מפקדת. אמרה ליה: מסיבו דילה (בזקנתה) מאי תיהוי עלה דהך איתתא. אמר, כי הא ודאי כפינן.

ההיא דאתאי לקמיה דרב נחמן. אמר לה: לא מיפקדת. אמרה ליה: לא בעיא הך איתתא חוטרא לידיה (עץ שתשען עליו בשעת זקנתה) ומרה לקבורה (שיהיה לה בן שיקבור אותה)?! אמר, כי הא ודאי כפינן.

שו"ע – פסק כמשנה וכת"ק שאשה לא מצווה על פריה ורביה.

המ"א – מ"מ לא תעמוד בלא איש משום חשדא.